

Весна Дицков¹
Универзитет у Београду
Србија

ДАЛИБОР СОЛДАТИЋ О ХИСПАНОАМЕРИЧКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ: ПРИЛОЗИ У СРПСКИМ КЊИЖЕВНИМ ПЕРИОДИЧНИМ ПУБЛИКАЦИЈАМА

Резиме

Предмет овог рада чине текстови Далибора Солдатића, сачињени на српском језику, посвећени хиспаноамеричкој књижевности и објављени у српским књижевним периодичним публикацијама за време XX и XXI века. Истражени корпус се састоји од различитих краћих прозних врста (есеја, студија, саопштења, чланака). Сви прилози су приказани са аналитичко-критичке тачке гледишта, узимајући у обзир хронолошки след њиховог објављивања. Посебна пажња је усмерена на сагледавање хетерогености тематских потпоља којима се Далибор Солдатић бавио у поменутих текстовима, било да је реч о панорамском прегледу (нова хиспаноамеричка књижевност), посебној националној литератури (мексичка књижевност), одређеној прозној врсти (нови хиспаноамерички роман), књижевном делу (*Педро Парамо*) и / или специфичном својству хиспаноамеричке књижевности (питање идентитета). Разматрају се ставови Далибора Солдатића о књижевности Хиспанске Америке, изнети у анализираним прилозима, како у ужем, књижевнотеоријском и

¹ vesna.dickov@fil.bg.ac.rs

књижевноисторијском смислу, тако и на ширем, културолошком плану, са циљем да се укаже на њихов значај за развој хиспанистике у Србији. Резултати истраживања указују на то да прилози Далибора Солдатића о хиспаноамеричкој књижевности, сачињени на српском језику и објављени у српским књижевним периодичним публикацијама током XX и XXI века, привлаче пажњу ауторовим критички утемељеним погледима, као и оригиналним тумачењима хиспаноамеричких књижевних покрета, писаца и дела, сагледаним првенствено кроз призму историјских, друштвених, политичких, економских и религиозних прилика, које су доминирале током читавог колонијалног раздобља до почетка XXI века.

Кључне речи: хиспаноамеричка књижевност, мексичка књижевност, Далибор Солдатић, српска књижевна периодика.

1. Увод

Далибор Солдатић, професор Филолошког факултета Универзитета у Београду, сматра се једним од утемељивача хиспанистике не само на тлу Србије, већ и некадашње Југославије, као и једним од оснивача — заједно с професорком др Љиљаном Павловић-Самуровић — Групе за шпански језик и књижевност (1971) у оквиру поменутог факултета, која је временом прерасла у данашњу Катедру за иберијске студије (2000). Богат стваралачки опус Далибора Солдатића обухвата посебна издања (*Шпанска књижевност I: средњи век и ренесанса*, 1985, заједно са Љиљаном Павловић-Самуровић; *Прилози за теорију новог хиспаноамеричког романа*, 2002; *Свет хиспанистике*, 2011, заједно са Жељком Донићем), бројне научне радове, предговоре, поговоре и приказе, као и преводе како дела хиспанских аутора на српски језик тако и творевина наших писаца на шпански језик.

У овом раду разматрају се текстови Далибора Солдатића, сачињени на српском језику, посвећени хиспаноамеричкој књижевности и објављени у српским књижевним периодичним публикацијама током XX и XXI века. Критички се анализирају различити Солдатићевитекстови (есеји, студије, саопштења, чланци), уз поштовање хронолошког редоследа њиховог објављивања у поменутиим часописима и листовима, са посебним освртом на сагледавање обрађених тематских подпоља и ставова Далибора Солдатића о хиспаноамеричкој књижевности. Такође, настоји се да се укаже на значај анализираних прилога и допринос њиховог

аутора како у домену непосредног изучавања хиспаноамеричке књижевности у Србији, тако и у развоју српске хиспанистике уопште.

2. XX век

Средином 1978. године, изашао је тематски број београдског часописа за теорију, критику и поезију *Дело* под насловом *Вавилонска библиотека: нова хиспаноамеричка књижевност*, који су приредили Бранко Анђић и Далибор Солдатић; реч је о избору есеја (домаћих и страних аутора) и превода дела (приповедака и одломака из романа хиспаноамеричких писаца XX века).

У уводном тексту („Панорама нове хиспаноамеричке књижевности“), приређивачи истичу да њихов избор нема антологијски карактер, већ да се ради о панорами, чији је први, есејистички део замишљен као подлога за стицање увида у најзначајније проблеме савремене хиспаноамеричке књижевности и мотиве који леже у архетипском корену Латинске Америке и битно утичу на смер развоја нове књижевности (Анђић & Солдатић 1978: 1). Други део избора чине преводи одабраних остварења представника костумбризма (Јањес [Yáñez], Рулфо [Rulfo]), урбаног писања (Кортасар [Cortázar], Сабата [Sábato]), магијског реализма (Гарсија Маркес [García Márquez], Астуријас [Asturias], Роа Бастос [Roa Bastos]), откривања хиспаноамеричке стварности кроз свет адолесцената (Бенедети [Benedetti], Доносо [Donoso], Ећенике [Echenique]), као и аутора лавиринтских структура (Борхес [Borges], Фуентес [Fuentes]) и пародија (Варгас Љоса [Vargas Llosa], Пуиг [Puig]). Перцепција овог Анђићевог и Солдатићевог избора омогућила је нашим читаоцима да схвате културолошку сложеност Латинске Америке и њену типичну стварност, приказану у књижевним делима, што је и била основна намера приређивача, уз наду да би њихов избор могао да послужи и као оријентација издавачке политике у часу када се код нас већ увелико осећала потреба за систематичношћу у објављивању превода дела с подручја Хиспанске Америке (Анђић & Солдатић 1978: 1–2). Уводни текст се завршава опаском да је наслов (*Вавилонска библиотека*) дат избору по истоименој Борхесовој причи која истиче лавиринтску природу стварности, толико општу у новој хиспаноамеричкој књижевности, а проистеклу из мешања и споја најразличитијих етничких и културних утицаја на тлу Хиспанске Америке (Анђић & Солдатић 1978: 3).

У првом делу избора *Вавилонска библиотека* објављен је обиман есеј Далибора Солдатића („Хиспаноамерички роман данас“) у којем је дат сажет преглед развоја романа као прозне врсте у оквиру хиспаноамеричке књижевности. Имајући у виду да је „бум“ хиспаноамеричког романа неопходно сагледати кроз призму сазревања књижевног израза свих народа са тла Хиспанске Америке, као и одговарајућих друштвено-политичких промена, економског преображаја са супсеквентним порастом броја потрошача културних добара у средњим слојевима савременог латиноамеричког друштва и знатног развоја издавачких центара у Аргентини и Мексику, Солдатић (1978: 28–29) истиче да је у питању књижевност која, превазилазећи поделу на државне границе, интересне сфере, идеологије и режиме, одражава све интегралне елементе културе овог пространог континента „седам боја“, како га је назвао Херман Арсинијегас (Germán Arciniegas) у свом делу *Историја културе у Латинској Америци* (*Historia de la cultura en América Latina*, 1963).

Та Латинска Америка са културом мешанаца, која се развијала под утицајем шпанске ренесансе, европског либерализма, америчког империјализма и колонијализма, совјетске револуције, кубанске револуције, континент неразвијених земаља, са режимима који иду од социјалистичког друштва до најмрачнијих фашистичких војних диктатура, пружа свету данас нову књижевност, изразито снажну по изразу (Солдатић 1978: 29).

Савремени хиспаноамерички роман настаје, по мишљењу Далибора Солдатића (1978: 29–30), у тачно одређеном периоду — четрдесетих година XX века — под утицајем различитих културолошких чинилаца (уплив шпанске интелектуалне елите у емиграцији; интелектуална изолација Латинске Америке од Европе током Другог светског рата; нагли индустријски развој и економски процват; повећање броја читалаца), а уобличава се постепеним превазилажењем доминације живописности природе и наивних политичких порука, као и постављањем проблема националне припадности и идентитета на филозофске основе.

Данашњи хиспаноамерички роман одликује се тежњом за универзалношћу, способношћу за равноправно укључивање у

западну цивилизацију и културу, зрелашћу у сагледавању друштвене и политичке ситуације својих земаља, као и сталним покушајем да се преиспита роман и његове структуре као средство уметничког изражавања, да се преобрази језик књижевног дела (Солдатић 1978: 30).

Посебну пажњу аутор есеја поклања специфичним појмовима — чудесни реализам (*realismo maravilloso*), чаробни реализам (*realismo mágico*), фантастични реализам (*realismo fantástico*), тотални роман (*novela total*) — који представљају новину нашим читаоцима, неупућеним у развојни ток хиспаноамеричке књижевности услед недостатка хиспаноамеричке традиције у нашој земљи и споре преводилачко-издавачке рецепције (Солдатић 1978: 30–31). У циљу превазилажења ове мањкавости, Далибор Солдатић (1978: 31–36) даје кратак преглед развоја хиспаноамеричког романа почев од појаве прве творевине ове врсте на тлу Хиспанске Америке (*Periquillo Sarniento*, 1816) до настанка модерног романа, обухвативши основне еволутивне етапе (иновација започета четрдесетих година прошлог века, консолидација у петој деценији, пун процват / „бум“ шездесетих година). Нови хиспаноамерички роман се убраја међу најзначајнија остварења савремене светске књижевности, оцењује Солдатић (1978: 36), захваљујући, пре свега, свом иновативном изразу (мешање стварног и нестварног, рушење језичких структура, потрага за новим књижевним језиком), проистеклом из бројних преображаја приповедачких структура до којих је дошло услед промена на друштвено-историјском плану.

У дијахронијском приступу феномену „бума“ новог хиспаноамеричког романа, Далибор Солдатић (1978: 37–39) подробније представља његове зачетнике (Фуентеса, Кортасара, Варгас Љосу, Гарсија Маркеса), заступљене у другом делу избора *Вавилонска библиотека*, као и поједине хиспаноамеричке ауторе, који из често неразумљивих разлога не спадају у припаднике „бума“, иако остварују врхунска достигнућа у области романа. Аутор есеја истиче да најпознатији хиспаноамерички писци XX века нису изолована појава, те да квалитет савременог хиспаноамеричког романа није исход случајног стицаја околности, већ да су одређене друштвене и политичке прилике (као, на пример, Кубанска револуција) погодивале у великој мери овим тенденцијама, на које је несумњиво утицала и добро организована маркетиншка делатност најугледнијих издавачких кућа (Солдатић 1978: 40).

У завршном делу есеја, Солдатић (1978: 41) указује на неоспорну популарност дела Гарсије Маркеса код нас, као и на релативан успех романа Мануела Скорсе (Manuel Scorza) и Мигела Анхела Астуријаса (Miguel Ángel Asturias), упркос спорој и недовољно квалитетној рецепцији хиспаноамеричког романа, коју одликују углавном веома лоши преводи дела, објављивани и са петнаестак година закашњења, недостатак пригодних приказа, чланака и озбиљних студија, као и дугорочније издавачке политике, што сматра последицом дугогодишњег културног империјализма који је трпела Латинска Америка.

Крајем осме деценије XX века, изашао је у *Књижевним новинама* оглед „Хиспаноамеричка књижевност и питање идентитета“ у којем се Далибор Солдатић бави друштвено-политичким аспектима појмова националне културе и националног идентитета у време њихове појаве током стварања независних латиноамеричких држава. Есеј је подељен на три дела, од којих сваки носи одговарајући поднаслов.

Први део есеја („Историјски увод“) посвећен је тумачењу поменутих појмова у складу са одговарајућим историјским контекстом. Док, с једне стране, указује на чудесну разноврсност земаља Хиспанске Америке (без обзира на заједничку шпанску колонијалну власт), Солдатић (1980: 15), с друге стране, истиче заједничку одлику свих националних књижевности с тог поднебља (поред шпанског језика), која се огледа у томе да свака од поменутих литература представља својеврсну новину у склопу светске књижевности. Тумачећи идеју деколонизације, аутор скреће пажњу на чињеницу да борбу за независност започињу најобесправљенији слојеви становништва (црнци), те да ратови за независност представљају не само побуну против шпанских освајача и колонизатора, већ и нову, квалитативно различиту етапу у непрекидном низу класних борби које испуњавају историју Латинске Америке:

Прво су се освајачи борили против аутохтоног становништва, затим су дошли колонизатори који се боре против освајача јер су закаснили приликом поделе земље и власти. Criollo², победник у ратовима

² Солдатић (1980: 15–16) помиње да се реч *criollo* јавља први пут у шпанским документима 1500. године и да означава човека који се родио у Америци, мешанца између Шпанца и Индијанца, Шпанца и црнца, чистог Индијанца рођеног у доба колоније и црнца рођеног у Америци, те да сматра прикладнијом оригиналну шпанску реч уместо превода *креолац* или *креол*.

за независност, ствара нову олигархију против које ће се борити потлачени слојеви предвођени средњим слојевима становништва, који се јављају у градовима, и интелигенцијом. Управо у тој фази борбе јавља се код *criolla*, који је извојевао независност, потреба да афирмише национални идентитет и државност своје земље (Солдатић 1980: 15).

Трагање за националним идентитетом је, по мишљењу Далибора Солдатића (1980: 15), још компликованије од стварања хиспаноамеричких држава и афирмације државности, који је већ сâм по себи био изузетно сложен процес, праћен бројним превратима, побунама и грађанским ратовима; синтеза у култури Хиспанске Америке није остварена у време када је освојена независност нити у првим годинама постојања латиноамеричких држава превасходно због неразвијених друштвених односа.

Од „аријелизма“ Хосеа Родоа, преко „нуестраамериканизма“ Хосеа Мартија, америчког месијанства до индоамеричког социјализма Хосеа Карлоса Маријатегија постоје велике разлике. Спектар идеја иде од ситнобуржоаског национализма до поимања националног као посебног вида универзалности. Сваки од тих ставова подразумева и једно виђење друштва и историје (Солдатић 1980: 15).

У другом делу есеја („Од политичке до књижевне еманципације“), Далибор Солдатић (1980: 15) истиче да је виђење новонастале стварности у Хиспанској Америци, након политичке еманципације од шпанске метрополе, изискивало употребу новог књижевног језика, што је први сагледао још 1823. године Андрес Бељо (Andrés Bello) у песми «*Alusión a la poesía*» („Похвала поезије“). Посматрајући, по угледу на Марија Бенедетија, књижевност Латинске Америке као књижевност пониклу на континенту мешанаца, коју одликује разноврсност интегралних компоненти (иберијска, индијанска, афричка, европска), аутор есеја истиче да трагање за идентитетом представља њен стални и суштински проблем:

То је књижевност која је усвојила један наметнути језик и преко њега покушава да конкретизује садржаје у политичком контексту који не пружа довољно елемената јединства. То трагање има своје позитивне и негативне стране, доживљава успоне и падове, што се може видети посматрањем тог проблема за време раздобља романтизма, модернизма, друштвено ангажованог романа и савремене прозе, како на плану језика, тако и на плану тематике (Солдатић 1980: 15).

У својој краткој анализи еволуције хиспаноамеричке књижевности, Далибор Солдатић (1980: 16) обраћа посебну пажњу на писце (Астуријас, Аргедас [Arguedas], Роа Бастос) који су шпански књижевни језик обогатили користећи индијанско културно наслеђе, те закључује да актуелно књижевно стваралаштво у Хиспанској Америци одликују покушај и воља да се, у циљу обнове језика, синтетишу утицаји различитих, петовековно сукобљених култура, као и напор да се обједине књижевни језик и живи говор, чиме се читалац претвара у креативног саучесника, а књижевно дело постаје колективни чин стваралаштва.

Трећи део есеја („Тематика — елемент латиноамеричког идентитета“) пружа историјски преглед доминантних тематских поља у хиспаноамеричкој књижевности, почев од трагања за континенталним идентитетом у доба романтизма, модернистичког космополитизма, социјалних темасвојствених роману Мексичке револуције и дихотомије цивилизација-варварство карактеристичне за роман земље (*novela de la tierra*) до савременог израза, устаљеног четрдесетих година прошлог века, који тежи да употреби све расположиве изражајне могућности, произашле из мултикултуралности Хиспанске Америке (Солдатић 1980: 16). „Због тога је стварност која се налази у делима савремених писаца митска, легендарна, фантастична, алегорична или једноставно свакодневна. При томе није више национално ограничена, иако је у својој универзалности националнија неголи икада раније“ (Солдатић 1980: 16). Револуционарни развој хиспаноамеричког романа почива на стапању свих културолошких елемената овог поднебља, закључује Солдатић (1980: 16), те се тематско присуство индијанских митова, јасно исказано у делима Рулфа, Јањеса, Ареоле (Arreola) и Фуентеса, претвара у нови, хиспаноамерички мит у делима Гарсија Маркеса, а тематски садржај постаје елемент који дефинише латиноамерички идентитет.

На самом измаку XX века, панчевачки часопис за књижевност, уметност и културу *Свеске* објавио је саопштење („Токови развоја мексичке књижевности“) са предавања Далибора Солдатића, одржаног 19. септембра 2000. године у просторијама Удружења књижевника Србије у оквиру циклуса предавања (*Главни токови мексичке књижевности*) који су организовали Одбор за међународну сарадњу Удружења књижевника Србије и амбасада Мексика у СР Југославији.

Уводни део предавања осветљава поједине етапе у друштвено-историјском развоју Мексика (освајање, независност, реформа,

револуција), које су се неминовно одразиле и на књижевно стваралаштво у овој хиспаноамеричкој земљи. Без намере да улази у разматрање великих дела из преколумбовског раздобља (*Ћилам Балам* [*Chilam Balam*], *Попол Вух* [*Popol Vuh*]) нити да се упушта у дефинисање појма мексичке књижевности, Солдатић (2000: 93) истиче да први колонизатори, суочени са новом, њима потпуно непознатом стварношћу, не само што уносе у књижевност на шпанском језику нову тематику, већ и стварност приказују кроз ту нову димензију. Прве описе мексичке стварности пружају управо хроничари открића и освајања: Ернан Кортес (Hernán Cortés), чији записи садрже елементе шпанске империјалне политике; Бернал ДијасделКастиљо (Bernal Díaz del Castillo), очевидацкоји, неоптерећен идеолошким бременом западне традиције, покушава да нову стварност опише у складу са сопственим вредностима и Бартоломе де лас Касас (Bartolomé de las Casas), зачетник антиколонијализма, чије је дело, засновано на теолошким доктринама, представљало строгу осуду примењеног метода освајања и увод у политику асимилације, која ће постати главно усмерење шпанске колонизације у Новом свету (Солдатић 2000: 93). Поменувши, затим, барокне ауторе Хуана Руис де Аларкона (Juan Ruiz de Alarcón) и Хуану Инес де ла Крус (Sor Juana Inés de la Cruz), Солдатић (2000: 93–94) наглашава да је предмет његовог интересовања првенствено мексичка књижевност од тренутка стицања независности, а да све што томе претходи сматра неком врстом супстрата, уз опаску да се мексичка књижевност увек развијала кроз сучељавање европеизма и мексиканства. У том смислу, Солдатић (2000: 94) разликује два става, распрострањена још од раздобља романтизма у свим хиспаноамеричким земљама: Сармијентов (Domingo Faustino Sarmiento) који се креће на линији дијалектике цивилизације суочене са варварством, и Мартијев (José Martí), заснован на појму мешања (*mestizaje*).

Посебну фазу развоја мексичке књижевности, неподударну са било којим другим правцем или раздобљем у развоју националних књижевности Хиспанске Америке, наглашава Солдатић (2000: 94), обележио је роман Мексичке револуције, инициран делом Маријана Асуеле (Mariano Azuela) из 1915. године *Они одоздо* (*Los de abajo*).

Роман мексичке револуције донео је дефинитивну заснованост књижевности на националној стварности, афирмисао је народни говор у књижевном стваралаштву као праву језичку креацију, обновио је традицију популарног романа из 19. века, мање-више

вешто пренео је и идеолошки набој кроз литературу, а успео да одржи везу са публиком, афирмишући једноставан и ефикасан начин писања (Солдатић 2000: 94).

Превазилажење највећих мана аутора романа Мексичке револуције (документарна техника, недостатак перспективе) и усмеравање приповедања ка већем продубљивању тема и сложенијој приповедачкој структури, започиње, по виђењу Далибора Солдатића (2000: 94–95), са романом *Људска жалост* (*El luto humano*, 1943) Хосеа Ревуелтаса (José Revueltas), који доноси потпуно нови приступ поимању времена као споју појединачног (психолошког) и колективног (историјског) времена, а потом се наставља са романом *Пред олују* (*Al filo del agua*, 1947) Агустина Јањеса, првом модерном верзијом непосредне прошлости Мексика, као и са романом *Педро Парамо* (*Pedro Páramo*, 1955) Хуана Рулфа, сублимацијом руралног амбијента и елиптичном хроником живота једног касикеа, која обрађује у равни романескног стваралаштва тему смрти и однос Мексиканца према смрти, чиме се Октавио Паз (Octavio Paz) филозофски бави у есеју *Лавиринт самоће* (*El laberinto de la soledad*, 1950).

Преглед мексичке књижевности, изложен у овом предавању (Солдатић 2000: 95–96), такође обухвата најзначајније представнике различитих покрета из прошлог века (индихенизам, бум хиспаноамеричког романа), са нагласком на деловању (тематски плуралитет, експериментисање у области књижевног израза) чланова такозваног „Таласа“–Онде (*La onda*), који су истовремено били и припадници генерације која је активно учествовала у догађајима 1968. године, када су први пут испољени јавни и масовни захтеви за политичким реформама.

Осврнувши се на преводну рецепцију, Далибор Солдатић (2000: 96) примећује да се најновија мексичка књижевна продукција код нас релативно слабо прати, с изузетком појединих савремених списатељица (Лаура Ескивел [Laura Esquivel], Анхелес Мастрета [Ángeles Mastreta]) и Карлоса Фуентеса, чији опус, по иновацијама на плану приповедања и наративне структуре (преиспитивање целокупне историје Мексика, трагање за мексиканством, разматрање резултата Мексичке револуције, тензија између мита и историје, сучељавање субјективног и објективног времена, однос између личног идентитета и колективне свести, прожимање прошлости и садашњости), спада међу најбогатије и најпотпуније у историји савременог латиноамеричког романа.

Након неколико напомена о мексичкој поезији и најистакнутијим песницима почев од седамнаестог века до савременог доба, Солдатић (2000: 97) настоји да, у завршном делу свог предавања, сагледа могуће правце будућег развоја мексичке књижевности у складу са текућим еволутивним променама на мексичкој друштвеној сцени.

Где је данас мексичка књижевност? Она књижевност која се рађала из пера једног Фернандез де Лисардија, новинара који пише романе зато што му цензура забрањује да се бави новинарством, данас је књижевност која је дубоко уронила у свет Мексика у кризи. Међутим, та криза је најаву једног новог друштва, на културном и политичком плану, друштва које је у стању да се критички осврне око себе. [...] Том новом друштву које мења Мексико, плурализује традиционалне центре моћи, одговара и данашња књижевност Мексика, учествујући у процесу организовања хаоса, у трагању за алтернативама очају, усмеравајући идеје, доносећи истину и лепо. Ток развоја мексичке књижевности управо је такав, тече упоредо са историјом. Једно другом дају континуитет (Солдатић 2000: 97).

3. XXI век

Есеј „*Педро Парамо* – повест о неуспешном трагању“, објављен 2006. године у *Београдском књижевном часопису*, садржи Солдатићеву анализу поменуте творевине Хуана Рулфа у светлу достигнућа нове хиспаноамеричке прозе и, посебно, савремене мексичке књижевности.

Приказавши укратко фабулу романа *Педро Парамо*, Солдатић (2006: 216) наглашава да је реч о делу које представља специфичну метафору постављену наопако, односно, симбол друштва безнадежно утонулог у противречности, упркос сјајном контексту једне револуције. У тумачењу магично-реалистичног приповедачког поступка, примењеног у роману *Педро Парамо* по угледу на Џојсовог *Уликса*, Солдатић (2006: 216–217) уочава иновативну примену специфичних елемената националног (суштински егзотизам, лаконски дијалог), као и Рулфову неоспорну способност да постигне структурно јединство дела на основу хаотичних искустава на личном и колективном плану.

Од фантастике Хуан Хосеа Ареоле до магичног реализма једног Рулфа, од интимистичке поезије Росарио Кастељанос, пуне драмског

интензитета и дубоко доживљене, до поезије Хаимеа Сабинеса, осећајног и ведрога сведока свакодневног живота, у мексичкој књижевности суочавамо се са аутентичним књижевним изразом који одликује машта, богатство језика, сећање и жеља. [...] То је књижевност у сталном напору артикулације једне традиције и ширења могућности афирмативног присуства у историји (Солдатић 2006: 217).

Имајући у виду најзначајније одлике новог хиспаноамеричког романа (структура заснована на духовној еволуцији јунака или експериментална структура која одражава вишезначност стварности, имагинарни простори, многобројни или двосмислени приповедачи, употреба симболичних елемената), који представља радикалан отклон у односу на реалистичку традицију, Солдатић (2006: 218–219) указује на основну разлику између чудесног и магичног реализма, који се савршено уклапа у америчку стварност, препуну легенди и елемената фантастике:

У тој стварности уметничког дела изграђен је нови однос према садашњости, историји и традицији, а посредно и према будућности. Тако мит постаје стварност, а стварност постаје мит. Радња романа, опис предела, ликови, њихово кретање кроз роман, њихове опсесије, море и тежње доприносе стварању митске атмосфере. Међутим, та атмосфера мита или легенде представљена је као нешто природно, стварно, те се може извести закључак о субверзивном односу према стварности и субверзивном методу који чини логичним оно што је с логиком неспојиво, а ирационално рационалним. Дакле, за разлику од чудесног реализма, свет магичног реализма не остаје у сфери имагинарног, већ имагинарно претвара у стварно (Солдатић 2006: 219).

Унутрашња строгост и прецизност структуре, као и симболично значење приказаног погледа на свет, чине роман *Педро Парамо* великим делом светске књижевности, а његовог аутора сврставају међу најистакнутије савремене писце Хиспанске Америке: „Комала Хуана Рулфа, Санта Марија Онетија или Макондо Гарсија Маркеса, тако од обичног, анонимног латиноамеричког насеља, постају симболи латиноамеричке прошлости, садашњости и будућности“ (Солдатић 2006: 219).

Подстакнут бројним полемикама хиспаноамериканиста о примени различитих мерила вредновања хиспаноамеричке књижевности у односу на специфичности развоја овог подручја

и постојеће, универзалне критеријуме евалуације књижевног дела, Далибор Солдатић (2007: 55) истиче у студији „Освајање Хиспанске Америке и колонијална управа као кључ за приступ хиспаноамеричкој књижевности“, објављеној 2007. године у београдском часопису *Филолошки преглед*, да је књижевно дело добро једино ако има универзалну вредност, али да је, приликом вредновања дела хиспаноамеричких писаца, неопходно узети у обзир и све особености хиспаноамеричке књижевности које је чине различитом од европских књижевности.

Пошавши од дефиниције хиспаноамеричке културе као синтезе различитих култура (староседелачке, иберијске, афричке, нехиспанских), Солдатић (2007: 55) указује на јединствени дух хиспаноамеричке књижевности, која обједињује националне књижевности деветнаест земаља, међусобно повезаних колонијалном прошлошћу, шпанским језиком и Мадридом као културном метрополитом. Тумачења различитих назива континента (Латинска Америка, Индоамерика, Ибероамерика, Индо-Афро-Иберо Америка), као и појмова Индијанац (*indiano*) и Индиос (*indio*), доводе аутора до закључка да у нашој средини доминира назив Латинска Америка како у културном погледу тако и у геополитичком смислу (Солдатић 2007: 56–57).

Колонијално раздобље представља, по мишљењу Далибора Солдатића, кључ за разумевања свих потоњих културолошких дешавања и појава у Латинској Америци:

Шпанија је успела да у Латинску Америку пренесе своју статичну, феудалну концепцију света тако да англосаксонски рационализам и француски либерализам из XVIII века нису могли да се усаде у том делу континента. Ослобођење од шпанске колонијалне власти не покрећу Индијанци већ Креолци, наследници шпанских освајача. Њихове борбе за независност протичу у знаку противречности и тензија између традиције противреформације и модерних идеја везаних за европски процес рационализације и секуларизације. Латиноамеричке либералне елите теже напретку који доноси XIX век, али нису спремне да изгубе културне и верске бенефиције које им је оставило колонијално наслеђе. Та перманентна тензија између ових двеју тенденција присутна је дуж целокупне историје Латинске Америке и она је условила ту бурну историју пуну војних и државних удара, преврата, завера, диктатура, тиранија и аутократских режима. Парадоксално су јединих 300 година мира у Латинској Америци доба шпанске колонијалне власти (Солдатић 2007: 57–58).

Потреба да се европском читаоцу прикаже непозната природа постоји у хиспаноамеричкој књижевности још од првих текстова (Колумбов дневник и његова писма Католичким краљевима), истиче Солдатић (2007: 61), док присуство великог броја велепоседника, касикеса (локалних поглавица, касније властодржаца у појединим зонама), вођа, тиранина и диктатора у хиспаноамеричким делима објашњава структуром власништва над земљом, успостављеном још у колонијално доба помоћу специфичне правне институције зване енкомијенда (*encomienda*), која је омогућила стварање великих земљишних поседа у рукама малобројних појединаца и Цркве, што је довело до наметања ауторитарног и патријархалног политичког модела власти.

Освајање Америке не треба свести искључиво на постављање темеља за неофеудално друштво и економске структуре усмерене на немилосрдну експлоатацију индијанске и црначке радне снаге, сматра Солдатић (2007: 62–63), јер је овај подухват садржао од самог почетка и евангелизацију, која је, већ у неколико првих деценија, донеланиззначајнихкултуролошкихпромена(прихватањелинеарно јеврејско-хришћанске концепције времена уместо цикличног поимања времена својственог преколумбовским цивилизацијама, заборав древних митова у народу, губитак пиктографског писма, усвајање хришћанског погледа на свет од стране индијанске елите), да би током XVII и XVIII века идоли староседелаца били у потпуности потиснути и сведени на део културне баштине присутан само у њиховој колективној подсвести. Првобитни хуманистички импулс мисионарских хришћанских редова, појашњава Солдатић (2007: 63–64), приказан у делима Саагуна (*Sahagún*), Лас Касаса (*Las Casas*) и Мотoliniје (*Motolinía*), врло брзо је био заустављен и подређен интересима краљевске власти и црквене хијерархије, који су бранили колонијално друштво од продора модерних идеја проистеклих из протестантске реформе и Енглеске револуције; Црква је држала монопол на образовање колонијалне елите, а Индијанци су били и остали подређени део становништва, о чему су писали још у XVI веку доминиканци Антонио де Монтесинос (*Antonio de Montesinos*) и Бартоломе де лас Касас.

Да се стање Индијанаца није битно променило кроз векове, види се и из појаве једног покрета у хиспаноамеричкој књижевности у XIX и XX веку који је познат као индихенизам (*indigenismo*). За разлику од индијанизма (*indianismo*) који су увели европски романтичари

стварајући мит о добром и племенитом дивљаку (Шатобријанова *Атала* и *Последњи Мохиканац* Џејмса Фенимора Купера, на пример), индихенизам уводи у књижевност проблематику неправедног положаја Индијанаца, режим сурове експлоатације којој су подвргнути. Најизразитији представници овог покрета свакако су Клоринда Мато де Турнер (*Clorinda Matto de Turner*) са романом *Aves sin nido*, Хорхе Икаса (*Jorge Icaza*) са романом *Huasipungo*, Сиро Алегрија (*Ciro Alegría*) са романом *El mundo es ancho y ajeno*, Алсидес Аргедас (*Alcides Arguedas*) са романом *Raza de bronce* и Грегорио Лопес и Фуентес (*Gregorio López y Fuentes*) са романом *El Indio*. Припадници покрета воде порекло из Колумбије, Боливије, Еквадора, Перуа и Мексика, дакле земаља у којима је учешће Индијанаца у становништву још увек значајно (Солдатић 2007: 64).

Колонијална култура није била пука репродукција шпанске, јер је политизирани католицизам допринео стварању појединих манифестација карактеристичних за Хиспанску Америку (верско народно позориште, естетика барокне уметности), тврди Солдатић (2007: 65), имајући у виду став Алеха Карпентјера да се барок као уметнички израз задржао у Хиспанској Америци до данашњих дана „[...] пре свега зато што се индијанска естетика релативно лако уклопила у барокни уметнички израз, с једне стране, и зато што је у Америци барок, више него стил, одређено стање духа.“

Процес стварања верског и друштвеног идентитета текао је споро у Хиспанској Америци и мада је покрштавање Индијанаца неоспорно било у функцији јачања католицизма, управо та пракса и строге друштвене поделе довеле су до реконструкције етничког идентитета у каснијим столећима, истиче Солдатић (2007: 65–66), подсећајући да се роман јавља као прозна врста у Хиспанској Америци тек почетком XIX века, што је делимично била последица краљевских декрета којима се забрањивала фикционална књижевност у колонијама, док део објашњења вероватно лежи у самом карактеру освајања Америке који је имао извесне одлике крсташко-мисионарског похода. „То је књижевност која нема за циљ забаву већ треба да обавести Европу о збивањима о Америци и да оправдава потезе колонијалних власти и Шпаније као империјалне силе“ (Солдатић 2007: 67).

У завршном делу студије, Далибор Солдатић закључује да је свако разматрање хиспаноамеричке књижевности неминовно везано за историјске, социјалне, политичке, економске и религиозне околности овог поднебља.

Хиспаноамерички модернизам, нуевомундизам, индихенизам, одређују истовремено и друштвени став, док се европски кубизам, импресионизам, симболизам односе на технику израза. Та је разлика изузетно значајна, јер указује на чињеницу да се уметнички покрети јављају као одговор на факторе који су ван уметности. Нове друштвене ситуације одређују положај уметника, а он онда импровизује или користи уметничку технику коју сматра одговарајућом за своје циљеве. Корени таквог приступа уметности налазе се, по мом мишљењу на самом почетку појаве Латинске Америке на светској позорници: у открићу и освајању Америке (Солдатић 2007: 68).

У прегледном раду „Мексички роман и историја“, објављеном 2011. године у *Наслеђу*, крагујевачком часопису за књижевност, језик, уметност и културу, Далибор Солдатић настоји да покаже, на примеру романа *Педро Парамо*, Хуана Рулфа и *Terra Nostra*, Карлоса Фуентеса, како поједини мексички писци, обрађујући личности из националне историје, теже да проникну у боље разумевање савременог друштва. Подсећајући да је писање романа одувек био једини начин латиноамериканцима да се супротставе званичној политици, Солдатић (2011: 290–291) скреће пажњу на допринос који су, током последњих деценија XX века, остварили многи књижевници из скоро свих земаља Латинске Америке у реконструисању колективног памћења сународника, уз посебно уважавање сећања мањинских или расних група приликом прикупљања њихових митова, славља (грађанских, народних) и традиционалних веровања.

Роман *Педро Парамо* осветљава догађаје из историје Мексика са временске дистанце која омогућава аутору да преиспита значај Мексичке револуције у односу на пројекат стварања једне модерне нације мешанаца, истиче Солдатић (2011: 292) и додаје да је у таквом друштву, чија је главна одлика насиље коме су нарочито изложене жене, сваки покушај побуне или борбе против утврђеног поретка осуђен унапред на пропаст, а права љубав може да се развије само краткотрајно, у машти или на веома ограниченом простору.

Педро Парамо разбија разноврсношћу истовремених приповедачких гласова монолитни историјски дискурс који је толико дуго био на снази у постреволуционарном Мексику и даје на знање да није могуће изградити један једини, како наративни, тако и историјски, модел. Показује истовремено како један велики сектор становништва не разуме националну политику и живи по страни од ње. Истовремено овај роман може се посматрати као прилика за

поновно писање историје из перспективе поражених и побеђених од Историје са великим I, оних који су ограничени на географске и културне видокруге познатог и доживљеног од њих самих (Солдатић 2011: 292).

Нови историјски роман, који се појавио половином XX века у Хиспанској Америци, одликује интерактиван приступ у мешању књижевног и друштвеног дискурса, примећује Солдатић (2011: 293), уз значајне варијације у односу на стандардне поставке овог жанра, зачетог у Европи у XIX веку.

С друге стране роман спознаје стварности које историчари занемарују, свакодневицу, поглед обичног човека, визију поражених, не европских култура. Роман се јавља као тај елеменат који спаја појединачно са колективним, несвесно и намерно, маргинално и средишње.

То значи да приступајући историјском роману у Хиспанској Америци морамо обратити пажњу не само на хронолошко раздобље које покривају већ који су историјски дискурс усвојили, какво је поимање историје имплицитно књижевном тексту и који то део није регистровала историја, а реконструирала роман (Солдатић 2011: 295).

Роман *Terra Nostra* доноси новину у трагању за јединством у хиспанском свету, тако што истражује медитеранске корене хиспанске културе и покушава да утврди грешке настале на њеном развојном путу. У овом делу, Фуентес приказује историју, не као слику прошлости, већ као слику људи у прошлости, сматрајући да је читава Латинска Америка сачињена од историјски и политички промашених друштава, а да је тај промашај од почетка утицао на стварање подземног језика, те је тако барок у Латинској Америци преузео форму европске културе и претворио га у скровиште за друге културе (индијанску, црну), као и за велики синкретизам који представља Хиспанска и Португалска Америка (Солдатић 2011: 296).

Покушавајући да одговори на питање да ли књижевност и историја могу да дају стварну слику прошлих збивања, Солдатић закључује (2011: 297) да хиспаноамерички романи пружају, као противтежа званичном дискурсу историје, не само успешну реконструкцију прошлости, већ и могућност алтернативног читања и посматрања историје, чиме сама књижевност добија још више на значају.

4. Закључак

У раздобљу од непуне три деценије (1978–2007), Далибор Солдатић је објавио седам текстова о хиспаноамеричкој књижевности у српским књижевним периодичним публикацијама: четири прилога обрађују питања везана за савремену књижевност Хиспанске Америке (идентитет, развојни токови, последице освајања Хиспанске Америке и колонијалне управе), док су три текста посвећена хиспаноамеричком роману (*Педро Парамо*, мексички роман и историја, нови хиспаноамерички роман). Солдатић сагледава дату проблематику првенствено кроз призму историјских, друштвених, политичких, економских и религиозних прилика, које су доминирале током читавог колонијалног раздобља до почетка XXI века. Међу овим написима, највише је есеја (4), док су друге врсте текстова (студија, прегледни рад, саопштење) заступљене са једним прилогом. Поменути текстови Далибора Солдатића о хиспаноамеричкој књижевности излазили су током проучаваног раздобља у неправилним временским интервалима, са појачаним интензитетом крајем осме деценије прошлог века (1978 – два текста, 1980 – један текст) и на измаку прве деценије овог века (2006 – један текст, 2007 – један текст), најчешће у београдским часописима (*Дело*, *Књижевне новине*, *Београдски књижевни часопис*, *Филолошки преглед*), као и у часописима *Наслеђе* из Крагујевца и *Свеске* из Панчева. Једини тематски број који се у целости односио на нову хиспаноамеричку књижевност, изашао је 1978. године у оквиру часописа *Дело*, а приредили су га Бранко Анђић и Далибор Солдатић.

Прилози Далибора Солдатића о хиспаноамеричкој књижевности, сачињени на српском језику и објављени у српским књижевним периодичним публикацијама током XX и XXI века, привлаче пажњу ауторовим критички утемељеним погледима, као и оригиналним тумачењима хиспаноамеричких књижевних покрета, писаца и дела. Ови текстови су неретко утицали у значајној мери на модификовање хоризонта очекивања наших читалаца, те, стога, представљају Солдатићев трајан допринос како развоју критичке рецепције хиспаноамеричке књижевности код нас тако и унапређењу српске хиспанистике уопште.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Анђић & Солдатић 1978: Branko Anđić & Dalibor Soldatić. „Panorama nove hispanoameričke književnosti“. *Delo*, 24: 1–3.
- Солдатић 1978: Dalibor Soldatić. „Hispanoamerički roman danas“. *Delo*, 24: 28–41.
- Солдатић 1980: Далибор Солдатић. „Хиспаноамеричка књижевност и питање идентитета“. *Књижевне новине*, 615: 15–16.
- Солдатић 2000: Далибор Солдатић. „Токови развоја мексичке књижевности“. *Свеске*, 54–55: 92–97.
- Солдатић 2006: Далибор Солдатић. „Педро Парамо – повест о неуспешном трагању“. *Београдски књижевни часопис*, 2: 215–219.
- Солдатић 2007: Далибор Солдатић. „Освајање Хиспанске Америке и колонијална управа као кључ за приступ хиспаноамеричкој књижевности“. *Филолошки преглед*, 2: 55–69.
- Солдатић 2011: Далибор Солдатић. „Мексички роман и историја“. *Наслеђе*, 18: 289–298.

**DALIBOR SOLDATIĆ ON HISPANIC AMERICAN LITERATURE:
CONTRIBUTIONS TO SERBIAN LITERARY PERIODICAL PUBLICATIONES**

Summary

The subject of this paper are texts by Dalibor Soldatić, written in Serbian, dedicated to Hispanic American literature and published in Serbian literary periodicals during the XX and XXI centuries. The corpus investigated consists of various shorter prose types (essays, studies, communications, and articles). All texts are presented from an analytical-critical point of view, taking into account the chronological sequence of their publication. Particular attention was paid to looking at the heterogeneity of the thematic subfields that Dalibor Soldatić dealt with in the aforementioned texts, be it panoramic review (new Hispanic literature), specific national literature (Mexican literature), a certain prose type (new Hispanic novel), literary work (*Pedro Páramo*) and / or specific characteristic of the Hispanic literature (identity issue). The views of Dalibor Soldatić on the literature of Hispanic America, presented in the analysed texts, are discussed both in narrow, literary-theoretical and literary-historical terms, as well as in a broader, cultural perspective, with the aim of pointing out their importance for the development of Hispanic studies in Serbia. The research results indicate that

Dalibor Soldatić's contributions to Hispanic American literature, made in the Serbian language and published in Serbian literary periodicals during the XX and XXI centuries, draw attention to the author's critically grounded views as well as original interpretations of Hispanic American literary movements, writers and works primarily through the prism of historical, social, political, economic and religious circumstances that dominated throughout the colonial period until the early XXI century.

Keywords: Hispanic American literature, Mexican literature, Dalibor Soldatić, Serbian periodicals.